

in primerjave z drugimi zbirkami. Katalog je avtorica dopolnila z arhivskim gradivom risanih zapisov, ki podrobno prikazujejo detajle oblik in ornamentiko jarmov. Z objavo geografskih kart z legendami k oblikam tipov jarmov po etnoloških območjih je dovršila začeto delo že omenjenega obsežnejšega zbiranja gradiva sredi prejšnjega stoletja ter dodala vrednost monografiji, ki se bere kot priročnik za razumevanje kmečke kulture.

Kustosi, ki delujemo v pokrajinskih in drugih slovenskih muzejih in se (med drugim) ukvarjamo tudi s tradicionalnimi načini kmetovanja, smo lahko Inji neskončno hvaležni za njen pomemben prispevek k razumevanju jarmov kot uporabnega kmečkega orodja in nosilca kulturnih vrednot, simbola moči ter odnosa med človekom in vprežno živino. Neprecenljiva je strokovno dovršena terminologija, ki bo v pomoč tako pri obravnavi predmetov v muzejskih zbirkah, študentom in ljubiteljem kulturne dediščine.

217

Danes od vremena zbledeli jarmi, kmečki predmeti nekdane veljave, ki pogosto širom po Sloveniji samevajo kot okras na pročeljih gospodarskih poslopij, z raziskovalnim delom Inje Smerdel ne ostajajo več le neme priče časov skupnega dela ter velikih fizičnih naporov, ampak medsebojne vezi med človekom in delovno živaljo postavljajo v zgodovinski in kulturni kontekst.

REFERENCE

B. N. A.

1960 O opremi in vpregi goveje živine (vprašalnica). *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 2 (2): 11–13.

SMERDEL, Inja

1994 *Oselniki: Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja / Whetstone Holders: The Collection of the Slovene Ethnographic Museum*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.

2008 *Orala: Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja / Ploughing Implements: The Collection of the Slovene Ethnographic Museum*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.

Brigita Rajšter

Irene Rožman Pišek: *Babice na razpotju zgodovine: Lik terenske babice od leta 1945 do poznih šestdesetih let*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2025, 196 str.

Etnologinja Irene Rožman Pišek je s svojo najnovejšo znanstveno monografijo izpopolnila svoj bogati opus del na temo obporodne zdravstvene skrbi na Slovenskem. Monografija je povedna že na samem začetku. Slika Toneta Kralja *Rojstvo* iz leta 1969 nas povabi v kmečki dom, v katerem se je rodilo življenje. V sobi je vidna kmečka peč, ob njej velika košara s koruzo; zdi se, da se je kmečka žena le za čas poroda odtegnila od dela, ki bo vsekakor počakalo na njo. Poleg babice in drugih žena je v porodni sobi tudi mož porodnice. Zdi se, da je vstopil v porodno sobo, ki se bo zopet kmalu spremenila v delovno sobo. Vse napisane misli so bila moja prva občutja, ko sem knjigo vzela v roke. Ob prebiranju knjige so se moji občutki potrdili. Poglavje »Priprava na porod« se prične s pomenljivim stavkom »Nosečnice so delale do zadnjega« (str. 83). Prisotnost moža pa ni bila nujno samo v smislu vstopanja po koncu poroda, ampak so bili možje pri ženinem porodu prisotni v večjem številu, kot si mislimo. Avtorica na to temo zapiše:

»Današnje prepričanje, da v preteklosti mož ni bil pri porodu svoje žene, je seveda zmotno in stereotipno« (str. 126).

218

Pa pojdemo po vrsti. Kaj je vodilo avtorico k pisanju znanstvene monografije? Začetki pisanja sodijo v leto 2013 z mislijo na spregledano 260-letnico ustanovitve babiške šole v Ljubljani in izjemen družbeni pomen babiškega poklica, ki je po mnenju znanstvenice Wende R. Trevathan (1987) tudi najstarejši ženski zdravstveni poklic. Zdravstvena skupnost babicam ni posvečala dovolj pozornosti. O tem se je prepričala tudi sama avtorica znanstvene monografije v pogovorih z upokojenimi terenskimi babicami. Po drugi svetovni vojni so bile terenske babice najštevilčnejša zdravstvena poklicna skupina, ki je skrbela za zdravje žensk, mater in otrok. Dr. Irene Rožman Pišek je opravila 65 intervjujev z upokojenimi terenskimi babicami, ki so po letu 1945 delovale na različnih območjih Slovenije. Njihova delovna območja so bila zelo raznolika v demografskem, zdravstvenem in gospodarskem smislu. Območne posebnosti so sooblikovale njihove delovne razmere, ki so se prepletale z možnostmi in načini preživetja tamkajšnjega prebivalstva. V tem kontekstu je postavljen okvir raziskave, katere rezultati, kot rečeno, temeljijo predvsem na ustnih pričevanjih zadnjih generacij terenskih babic. Njihove zgodbe zapolnjujejo vrzel v zgodovini babiškega porodništva na Slovenskem, zato je pričujoča znanstvena monografija, po besedah avtorice, etnografija, dokument časa. Glavni namen je prikazati skrb terenskih babic za matere in otroke v obdobju po drugi svetovni vojni., ko je bila (in je še vedno) glavno merilo kakovosti obporodne zdravstvene skrbi raven umrljivosti mater in otrok zaradi poroda, nosečnosti in neprimerne nege. Hkrati pa je bil to čas, ko je temeljno poslanstvo terenske babice kot porodne pomočnice postopoma spodrinil lik *»socialno čuteče preventivne delavke pri zaščiti matere in otroka.«* (str. 24). če citiramo besede ginekologa in porodničarja dr. Vita Lavriča. V programu zaščite matere in otroka je bila glavna naloga terenskih babic osveščanje žensk o ciljih sodobne obporodne zdravstvene oskrbe. V okviru tega so bili najpomembnejši porod v porodnišnici, redni zdravniški pregledi med nosečnostjo in po porodu in redni zdravniški pregledi otrok. Žensko in njeno družino je morala babica prepričati, da je porod v porodnišnici varnejši kot porod doma.

Povojna zdravstvena politika je s programom Zdravstveno varstvo žena, otrok in šolske mladine prek komiteja za varnost ljudskega zdravja pri vladi Federativne Ljudske republike Jugoslavije (FLRJ) sledila smernicam Unicefa in svetovne zdravstvene organizacije.

Spremembe v liku terenske babice avtorica povedno opiše s sledečo mislijo: *»Babice so bile vsaj nekaj časa zveste svojim ženskam, z njimi so se počasi selile v posvetovalnice, dispanzerje in porodnišnice, hkrati pa so obžalovale, da je nekaj umrlo za zmeraj: toplina domače rojstne hiše«* (str. 27).

Intervjuji kot glavni vir pričujoče znanstvene monografije so lahko »zaživeli« s pravilnim raziskovalnim pristopom. Avtorica se je pri svojem delu posluževala t. i. polstrukturiranega intervjuja, ki sicer v veliki meri daje veliko svobode, a temelji na uporabi vodnika za pogovor. To je pisni seznam vprašanj in tem, ki jih je potrebno obravnavati v določenem zaporedju. V bistvu gre za vprašalnik, ki ga je avtorica po opravljenem pogovoru poslala babicam. Avtorica ugotavlja, da so bili v praksi njeni pogovori pogosto

nekakšni hibridi, saj se je z babicami pogovarjala nekaj časa strukturirano, nato bolj neformalno. Pogovore je analizirala z računalniškim programom za kvalitativno analizo besedil Atlas.ti. V Sloveniji ga je na konferenci na Bledu leta 2000 predstavila Susanne Frieze. Raziskovalni pristop utemeljene teorije (grounded theory), na kateri je zasnovan program, je bil najprimernejši za analizo in razumevanje zbranega gradiva. Vključuje sistematično zbiranje podatkov in njihovo analizo z namenom prepoznavanja konceptov, procesov, struktur preučevanih pojavov, kakor jih opisujejo ljudje. V teku intervjujev se je namreč pokazalo, da so v pogovorih zbrani podatki bili sicer med seboj povezani, toda povezave je bilo potrebno šele najti. To je tudi cilj utemeljene teorije; na podlagi podatkov oblikovati nove koncepte, spoznanja in teorije. Avtoričin cilj ni bil oblikovati nove teorije, ampak spoznati med seboj povezljive in izključujoče teme ter jih natančno opisati in pojasniti.

Omenjeni raziskovalni pristop je omogočil spregovoriti nekdanjim terenskim babicam. Iz njihovih spominov in zgodb bralec dobi vpogled v ne samo šolanje bodočih babic in njihovo kasnejše delo na terenu, ampak tudi v življenje kmečkega prebivalstva na Slovenskem po drugi svetovni vojni. Opisi socialnih in družbenih razmer po vaseh so večkrat pretresljivi. Kot raziskovalka socialne in zdravstvene zaščite mater in otrok v Sloveniji v obdobju med obema vojnama sem bila ob branju monografije pogosto pretresena nad ugotovitvijo, da so bile razmere na slovenskem podeželju, predvsem v oddaljenih predelih, ponekod podobne kot v predvojnem obdobju. Če se vrnem na že omenjeno poglavje »Priprava na porod«, so nosečnice delale do zadnjega. Pretresljiv je zapis upokojene terenske babice, katere delovno območje je bilo v Halozah: *»Normalno so delale, v vinogradi delale. V vinogradi je rodila, pa so me klicali, ko si je v predpasniku že otroka prinesla domov, še ni imela niti popkovine prerezane; mene so poklicali, ko se je otrok že rodil«* (str. 83).

Avtorica opozori na pomemben moment položaja kmečkih žena po drugi svetovni vojni. Kmečke žene pogosto v nosečnosti niso hodile na preventivne preglede ne samo zaradi preobremenjenosti z delom in oddaljenosti od zdravstvenih ustanov, ampak tudi zato, ker so morale vse plačati, tudi porod. Ker večina kmečkih žena ni bila zdravstveno zavarovana, so za porodno pomoč plačevale t. i. participacijo. Preostanek stroškov je sprva doplačal Okrajni ljudski odbor (OLO), kasneje občina. V manj razvitih območjih Slovenije, kot npr. v Halozah ali Prlekiji, kmečke ženske niso zmogle plačati participacije, zato so, ker je bilo to ceneje, rodile doma. Status kmečkih žensk se je uredil šele leta 1974.

Neugoden položaj kmečkih žena v okviru tedanjega zdravstvenega sistema odkriva njegovo dvojnost in neenakopraven položaj žena na stan kljub novi pravičnejši družbeni ureditvi. Neenakost z drugimi ženami je bila razvidna tudi v času nosečnosti. Uredba o zdravstveni zaščiti nosečih žena z obveznim zdravniškim pregledom (UL LRS 6-25, 1951) je po eni strani predpisala redne kontrolne preglede v četrtem in osmem koledarskem mesecu nosečnosti, po drugi strani pa v petdesetih letih noseče kmečke ženske še niso hodile na redne kontrolne preglede. V Sloveniji je bilo leta 1952 do petega meseca nosečnosti pregledanih šele 27,99 odstotka nosečnic. O tej problematiki je leta 1963 v Babiškem vestniku poročala babica Meta Štaudohar:

Žene, ki so redno zavarovane, dobe povrnjene potne stroške, te obiskujejo dispanzer redno po naročilu. Zato pa moram o kmečkih zavarovankah voditi toliko bolj

natančno evidenco njihovega zdravstvenega stanja. Težko dosežem, da obiščejo dispanzer vsaj dvakrat v nosečnosti. (str. 69)

Zavedanje o prisotnosti problema je v zdravstveni stroki obstajalo, zato so bile terenske babice tiste, ki so »iskale« nosečnice po podeželju. Njihovo prosvetljevanje kmečkih žena je oviralo tudi nezaupanje do izobraženih diplomiranih babic. Nekatere sogovornice so naletale na velik odpor tako starejših babic kot samih žensk, zlasti starejših mnogorodnic, ki so bile do njih nezaupljive in sumničave. Ne glede na izobrazbo so ljudje za svojo vzeli tisto babico, ki jim je otroke »prinašala« že več desetletij. Ampak z vztrajnim delom šolanih terenskih babic je postopoma prihajalo do napredka tudi na tem področju. Bodoče terenske babice so prejele pomembne temelje za svoje delo v babiški šoli v Ljubljani. Babiška šola je temeljila na dveh principih, in sicer izobraževalno-strokovnem in vzgojnem. Sogovornice v intervjujih, ki so šolske klopi zapustile v petdesetih in šestdesetih letih, so bile dobro vzgojene in predane svojemu poklicu. Takšna popotnica je terenskim babicam pomagala, da ženske pri babici niso iskale samo zdravstvene pomoči, ampak tudi nasvet za reševanje različnih družinskih ali osebnih težav ter uteho. Odličnost babiške skrbi je temeljila na pogovoru. Osrednji del patronažnega obiska je bil pogovor, saj je med pogovorom babica spoznala žensko, kako čuti z otrokom in s sabo. Socialne razmere ter psihološko in telesno zdravje so bili med seboj različno prepleteni, kar je na hišnem obisku babica prepoznala in se bolje prilagodila potrebam posamezne ženske. To pa je bil bistveni predpogoj za širjenje dobrega glasu o posamezni babici in pridobitev zaupanja. Same porodnice so po vasi širile hvalo o babici.

Stalna pripravljenost terenskih babic je vplivala tudi na njihovo družinsko in osebno življenje: »*Sem pršla domu, me je že drug čaku. Al pa, komaj sem se ulegla, pa je že spet zvonc brnel*« (str. 144).

Delo babic je pozneje postalo lažje. Sogovornice so bile mnenja, da je porodnišnica edina prava rešitev in izbira za ženske in otroke, a so se hkrati strinjale, da je porod doma poseben, intimen dogodek. Zanj so seveda morali biti izpolnjeni pogoji, kot normalna in zdravniško vodena nosečnost, ljubeč odnos med zakoncema, urejene družinske in socialne razmere ter zadovoljiva higienska raven. Znanstvena monografija nam v enem od zadnjih poglavij ponuja zanimivo razmišljanje intervjuvanih terenskih babic o porodu doma. Starejše generacije sogovornic, ki so se šolale med letoma 1945 in 1960, so menile, da je porod doma pretežno varen. Tveganje za porodni in poporodni zaplet je bilo večje pri starejših privesnicah in mnogorodkah. Mlajše generacije babic, torej tistih, ki so se šolale po letu 1960, ko je bila ustanovljena štiriletna babiška šola, so bile pripravljene na delo v porodnišnici. Po ustanovitvi štiriletna babiške šole se je pokazala potreba po medicinski sestri – babici, ki bo opravljala, vodila in organizirala polivalentno patronažno delo. Hkrati z zdravstveno in s šolsko reformo babiškega poklica se je spreminjala tudi njihova poklicna samopodoba. Zgovoren je že nov poklicni naziv medicinska sestra – babica. Lik medicinske sestre je zasenčil lik babice. To je bil prelomen in boleč trenutek tako za starejše kot tudi mlajše generacije babic.

Znanstvena monografija *Babice na razpotju zgodovine. Lik terenske babice od leta 1945 do poznih šestdesetih let* je posebna in drugačna, saj imajo glavno besedo upokojene terenske babice. Njihove zgodbe in spomini pričajo o duhu časa v Sloveniji po drugi

svetovni vojni. Novi družbeni odnosi niso pomenili konca revščine, zlasti v odročnih in pozabljenih kmečkih okoljih. Sogovornice so to videle in skupaj z ženami izkusile revščino. V tem kontekstu je pričujoča monografija pomembna kot temelj za poglobljeno raziskovanje socialnih razmer na slovenskem podeželju po drugi svetovni vojni. Hkrati bralcu ponuja vrsto drugih raziskovalnih iztočnic, kot sta npr. položaj kmečkih žena in odnos med spoloma.

Monografija je sistematična, poglavja si sledijo v logičnem zaporedju. Na koncu knjige je mali zemljevid območij delovanja terenskih babic v obdobju 1945–1960, ki so bila zajeta v raziskavi. Ta nudi bralcu dodatno preglednost. V povezavi s fotografijami v knjigi bralca spodbuja k razmisleku o pomenu in nesebičnosti nekdanjih terenskih babic.

Dunja Dobaja **221**

Ana Svetel: *Spremenljive krajine severovzhodne Islandije: Vreme, letni časi, svetloba in tema*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2024, 365 str.

Ana Svetel je na veliko veselje vseh svojo doktorsko disertacijo preoblikovala in objavila v knjižni obliki. V veliko veselje iz več razlogov: ker gre za prvo obsežnejšo etnografsko študijo Islandije oziroma severne Evrope v slovenskem prostoru, ker obravnava dojemanje prepletenosti časa, prostora in z njima povezanih sprememb z vidika prebivalcev obravnavanega območja in ker je monografija slogovno in jezikovno izredno dovršena, saj na izviren način prepleta pripovedi številnih prebivalcev in prebivalk obravnavanega območja. Monografija je v vseh teh prepletih berljiva in hkrati večglasna razprava, ki z antropološkega vidika obravnava vprašanja krajine oziroma njenih spremenljivih vidikov. Spremenljive vidike sooblikujejo vreme, letni časi ter načini, kako svetlobo in temo misliti v kontekstu krajin, kako našete pojave obravnavati kot elemente krajinskih sprememb, kako ti elementi delujejo sopovezano in kako sodoločajo načine življenja in zaznavanja na severovzhodni Islandiji. V središču razprave je družbena vloga (na prvi pogled) nematerialnih razsežnosti okolja. Avtorica je omenjeno raziskovala z večmesečnim etnografskim terenskim delom na severovzhodni Islandiji: gradivo je zbiral tako s (pol)strukturiranimi intervjuji kot tudi z neformalnimi pogovori in opazovanjem (z udeležbo), ogromno tega gradiva pa je v knjigo vključila v obliki citatov. Vključene izjave sogovornikov odlično ponazarjajo in dopolnjujejo antropološko teoretično podlago.

Knjiga je razdeljena na šest večjih vsebinskih sklopov. Avtorica nas vpelje v raziskovalno temo že v *Predgovoru*, kjer z opisom »odtenkov antropološkega odkrivanja« zapiše potek svojega etnografskega pristopa, metodoloških, pa tudi vsakdanjih dilem. Že takoj izpostavi, da jo bo zanimalo, kako »vreme, letne čase ter svetlobo in temo misliti v kontekstu krajin« (str. 7) oz. – če povzamemo bahtinovsko terminologijo – kako nastaja kronotop ali časoprostor vsakdanjika, kaj vse vključuje in v kolikšni meri je to del posameznika.

V *Uvodnih razmislekih* se Svetel osredini na geografske, zgodovinske, družbene in kulturne vidike Islandije, ki jih prikaže zelo slikovito z besedami in slikami. Podrobneje se osredini na severovzhodno Islandijo, predvsem na občini Langansbyggð